

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№2/2025, 153-159

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2025_2_17](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_2_17)

АРАБ-ИЗРАИЛДИК КОНФЛИКТИНИН ДИПЛОМАТИЯЛЫК АСПЕКТИЛЕРИ

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АРАБО-ИЗРАИЛЬСКОГО КОНФЛИКТА

DIPLOMATIC ASPECTS OF THE ARAB-ISRAELI CONFLICT

Эркебаев Элес Мизанович

Эркебаев Элес Мизанович

Erkebaev Eles Mizanovich

ф.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

к.ф.н., доцент, Ошский государственный университет

PhD, Assoc.Prof, Osh State University

rkebaev@oshsu.kg

Жакыпбек кызы Минура

Жакыпбек кызы Минура

Jakupbek kyzy Minura

магистрант, Ош мамлекеттик университети

магистрант, Ошский государственный университет

Master's Student, Osh State University

АРАБ-ИЗРАИЛДИК КОНФЛИКТИНИН ДИПЛОМАТИЯЛЫК АСПЕКТИЛЕРИ

Аннотация

Бул макалада Араб-Израил конфликтисинин келип чыгуу генезиси, Палестинадагы Британ мандатынын орношу, Израил мамлекетинин пайда болуусу жана Палестинанын саясий статусу тууралуу сөз болот.

Ачык сөздөр: Жөөт, Мысыр, Сионист, потенциал, көндүм

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АРАБО-ИЗРАИЛЬСКОГО КОНФЛИКТА

DIPLOMATIC ASPECTS OF THE ARAB-ISRAELI CONFLICT

Аннотация

В статье рассматривается генезис арабо-израильского конфликта, установление британского мандата в Палестине, возникновение Государства Израиль и политический статус Палестины.

Abstract

The article examines the genesis of the Arab-Israeli conflict, the establishment of the British Mandate in Palestine, the emergence of the State of Israel and the political status of Palestine.

Ключевые слова: Еврей, Египет, Сионист, потенциал, компетенция

Keywords: Jewish, Egypt, Zionist, potential, competition

Киришүү

Тарыхый ретроспектива: байланыш түзүүдөн аскердик тирешүүгө жана сүйлөшүү процессинин башталышы Араб-израиль жаңжалынын генезиси 1917-жылы Палестинада Британ мандатынын орношу менен 1948-жылы Израилдин Көз карандысыз мамлекетинин жарыяланышынын ортосунда башталган.

Британиянын Палестинаны башкаруусунун алгачкы мезгили жөөт миграциясынын күчөшү, Палестинада жөөт конуштарынын санынын көбөйүшү жана андан кийин бул аймактагы араб калкынын көтөрүлүштөрү менен мүнөздөлгөн.

Улуу Британиянын жооп чарасы болуп, пайда болгон окуяларды иликтөө үчүн полиция комиссияларын түзүп, отчет түрүндө документтештирген жана ал "Ак китептер" деген атка конгон.

1936-жылы араб калкынын жалпы иш таштоосу менен башталган көтөрүлүш Британиянын Палестинага карата протекторатына жана жөөт иммигранттарынын көбөйүшүнө каршы нааразылык акциясы болгон.

1939-жылы арабдардын каршылыгын басуу аракетинен кийин, кийинки жылы Палестинада британ өкмөтүнө каршы чыккан жөөт калкынын көбөйүшү менен мүнөздөлгөн.

Биринчи, толук эмес болсо да, араб жана сионисттик лидерлердин биргелешкен аракети Палестинага Британ бийлигинин мезгилинде жасалган.

Палестинанын келечектеги түзүлүшү жөнүндөгү партиялардын көз караштарынын ачык-айкын дал келбегендигине карабастан, сионисттик кыймылдын жетекчилери араб дүйнөсүнүн алдынкы өкүлдөрү менен жолугушту, алар өздөрүнүн маектештери менен идеологиялык пикир келишпестиктерге карабастан, угуучулардан баш тартышкан жок жана кандайдыр бир меймандостук көрсөтүштү.

Тараптардын ортосундагы алгачкы байланыштарды тузууде Улуу Британия да роль ойноду. Себеби, 1919-жылы сионисттик уюмдун президенти, Израил мамлекетинин болочок биринчи президенти Хаим Вейцман менен Британия колдогон Меккенин Шариф уулу менен Ирактын болочок падышасынын ортосундагы биринчи жолугушуу. , Эмир Фейсал ибн Хусейн, жарым-жартылай британ өкмөтү тарабынан демилгеленген, ал кандайдыр бир жол менен идеологиялык полярдык тарапты элдештирүү үчүн келген, бул келечекте бизге аймакты түз же кыйыр көзөмөлгө алууга мүмкүндүк берет[1. 442 б].

Бул жолугушуунун жыйынтыгында «Вейцман-Фейсал келишимине» кол коюлушу керек болчу, анын шарттарына ылайык, Хайм Вейцман Фейсал ибн Хусейнди Палестинанын тышындагы араб падышачылыгынын башчысы деп тааныган, ал эми Фейсал жөөттөрдүн Палестинага болгон дооматтарын тааныган, анын контурлары Улуу Британиянын Бальфурунда көрсөтүлгөн идеядан турган. Палестинада жөөттөрдүн улуттук үйүн түзүү.

Ошону менен бирге декларациянын мазмунунда «эч нерсе жасалбайт. Палестинадагы жөөт эмес жамааттардын жарандык жана диний укуктарына шек келтире турган эч нерсе жок» деп түшүндүрүлөт, бул жөөттөр үчүн гана эмес, араб калкы үчүн да протекционизм убадасы катары чечмеленет. Вейцман-Фейсал келишими кагаз жүзүндө кала берди, анткени эки тарап тең бири-биринен жеңилдиктерди күтүшкөн, бирок көбүрөөк артыкчылыкка ээ болгон келишимди баштоону каалашкан эмес [9. 328 б].

Тараптардын ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн кийинки тажрыйбасы сионисттик лидерлер менен Трансиорданиянын падышасы Абдулла ибн Хусейндин ортосунда 1920-жылдары башталган жашыруун жолугушуулардын жана сүйлөшүүлөрдүн сериясы болду.

Буга параллель, британ өкмөтү, 1921-жылы Каир конференциясынан кийин, Иордан дарыясынын жайгашкан жерине карата Палестина аймактарын экиге бөлгөн: батыш Палестинага жана Трансиорданиянын чыгыш эмиратына. Хашимиттер падышалыгынын көзөмөлүнүн Шариф Хусейндин уулу Абдулла ибн Хусейнге өтүшү Улуу Британиянын Биринчи Дүйнөлүк Согуш учурунда британ өкмөтүнүн кызыкчылыгы үчүн аракет кылган Фейсал ибн Хусейнге символикалык карызы болуп калды.

Бирок Абдулланын амбициясы ага «Чоң Сирия» деп аталган Иордан дарыясынын батышындагы жерлердин, тактап айтканда, Палестинанын курамында жок болгонуна ыраазы болууга жол берген жок. Өзүнүн падышалыгын Жер Ортолук деңиз жээгине чейин кеңейтүү үчүн эмир Палестинанын батышында жөөт калкына автономия берүүгө даяр болгон [8. 91 б].

Бул сценарий сионисттерге да, Палестинанын араб калкына да жаккан жок, алар бөлүү формуласын ишке ашырууга кызыкдар эмес. Бирок эмир да, сионисттик лидерлер да өз кызыкчылыктарын жетекчиликке алып, кызматташууга түрткү болгон. Эмир жөөт калкынын болуп көрбөгөндөй байлыгы жана чексиз таасири жөнүндөгү идеяларды жетектеген жана сионисттер үчүн Трансиорданиянын падышасы Палестинада жөөттөрдүн мекенин түзүүнүн ачкычы болгон. Бул кызматташтык 1930-жылдары, сионисттер эмирдин кээ бир жерлерин ижарага алууга жетишкенде [10] жана эмир өзү таасирдүү фигура болгондуктан, Палестинаны бөлүү жөнүндөгү [10] дооматтарын жарыялоо менен кээ бир саясий бирикмелердин кызыгуусун жараткан.

Экинчи дүйнөлүк согуштун аякташы Трансиордан эмиринин жана сионисттик лидерлердин Палестинанын келечегин аныктоого көбүрөөк кызыкдар болушуна себеп болду. Мындан тышкары, Израил мамлекети жарыялангандан кийин сионисттик кыймылдын лидерлери Египет, Сирия, Ирак жана Ливандын саясий түзүмдөрү менен байланыш түзүүгө аракет кылышкан [5. 208 б].

Сионисттердин Палестинанын чегинен тышкары байланыштарды түзүүгө болгон мындай аракеттери көп учурда кыска мөөнөттүү альянстарга алып келген. Жалпысынан алганда, сионисттердин Жакынкы Чыгыштагы ар кандай жамааттар, атап айтканда друздар, күрддөр жана марониттер менен потенциалдуу алака түзүүгө даярдыгы потенциалдуу душман менен согушуу аркылуу глобалдык максатка жетүү үчүн берилгендигин көрсөтүп турат. Бул окуядагы эң эле айкын мисалдардын бири еврей агенттиги мүчө болгон дүйнөлүк согуштар арасындагы мезгилде араб улутчулдугуна каршы туруу үчүн түзүлгөн альянс болду.

Марониттердин саясий, дипломатиялык жана материалдык жардамынын ордуна бартер катары сионисттер Палестинада жөөттөрдүн мекенин түзүү боюнча өздөрүнүн умтулууларына акыркылардын колдоосуна ишенишкен, бул арабдар менен еврейлердин ортосундагы кызматташтыктын классикалык моделине ылайык "кызмат алмашуу" [6. 186-195-бб].

Бирок бул кызматташтык Палестинанын арабдык мүнөзүн сактап калуу контекстинде палестин лидерлеринин компромисске баргысы келбегендигинен улам эч кандай натыйжа берген жок [3. 19–21 бб].

Тактап айтканда, 1946-жылы марониттик түзүлүштүн саясий активдүү бөлүгү менен Еврей агенттиги кол койгон келишимди Ливан тарап негизинен палестиналык жана сириялык союздаштардын кысымынан улам четке каккан [2. 163–169 бб].

1930-жылдары сионисттер менен палестиналыктардын ортосунда макулдашууга жетишүү мүмкүнчүлүгү түздөн-түз сионисттик кыймылдын лидерлеринин ичиндеги потенциалдуу компетенция болгон, алардын эң маанилүүсү Израилдин болочок премьер-министри Д. Бен-Гурион болгон. Байланыштарды орнотуунун сейрек кездешүүчү аракеттери бир жагынан араб калкы жөөттөрдүн мекенин түзүү үчүн Палестина жерлеринин бир бөлүгүн берүүгө даяр турган шарттарды иштеп чыгууга багытталган, ал эми экинчи жагынан, сионисттик лидерлер бул мүмкүнчүлүктү ишке ашыруу үчүн арабдарга жетиштүү преференцияларды бере алышат.

Ошону менен бирге Палестинанын араб жетекчилигинин өкүлдөрү менен Палестинадагы иешива деп аталган еврей коомдорунун өкүлдөрүнүн ортосунда формалдуу эмес деңгээлде жолугушуулар өткөрүлдү. Белгилей кетсек, сүйлөшүү процессине катышкандардын бири да Палестинанын келечегине байланыштуу мунаса табуу максатын көздөгөн эмес. Сүйлөшүү процессинин детерминанттары жөөт иммиграциясы, жамааттын өзүн-өзү башкаруусу жана иш таштоонун кесепеттери сыяктуу аспектилер болду. Палестинанын саясий статусу сүйлөшүү процессинин лейтмотиви катары 1930-жылдардын аягында гана белгиленген.

Ушунун негизинде, байланыштар белгилүү бир көйгөйдү чечүү же улуу британиянын каалабаган саясатын эскертүү зарыл болгон учурда гана башталган. Мисалы, сионисттик кыймылдын лидерлеринде эки жолу, 1928-1929-жылдары жана 1933-1936-жылдары, өзүн-өзү башкарууда Араб өкүлчүлүгүн орнотуу боюнча мыйзам чыгаруу кеңешинин ишине тоскоолдук кылууга аракет кылышкан. Өз кезегинде, 1937-1938-жылдары араб мекемеси Палестина аймактарын бөлүү боюнча "араа комиссиясынын" каалабаган сунуштарын ишке ашыруу мүмкүнчүлүгүнөн корккон [7. 76-77-бб].

Белгилей кетсек, тараптардын ортосундагы келишимдерге жетишүү боюнча ийгиликтүү аракеттер болгон, бирок алар тараптардын көз ирмемдик иликтөөлөрүнө жана тар чөйрөдөгү маселелерге байланыштуу болгон. Мисалы, муниципалдык шайлоолорго тиешелүү болгон.

Улуу британиянын ортомчулук аракеттери, мурдагыдай эле, өз ара алгылыктуу компромисске жетишүү максатында чыр-чатактуу тараптарды сүйлөшүү столуна отургузууга жигердүү аракеттерине карабастан, бул этапта ийгиликтүү болгон жок. Белгилей кетчү нерсе, британ өкмөтү өзүнүн саясий салмагын билип туруп, келе жаткан согуштун алдында маселени бир тараптуу чечүүгө аракет кылды.

Бул аракеттердин натыйжасы колониялардын министри М.Макдоналддын 1939-жылдагы "Ак китеп" деп аталган британ парламентине Сент-Джеймс конференциясынын алкагында ийгиликсиз сүйлөшүүлөрдөн кийин жарыяланган отчету болду. Бул документтин негизги тезистери төмөнкүлөр болду: жөөт иммиграциясын чектөө, жайгашкан жерине жараша жерди сатуунун чектелген мүмкүнчүлүгү, он жылдык өткөөл мезгилдин башталышы, ал үчүн жамааттар ортосунда компромисске Баруу болжолдонгон жана анын натыйжасы Палестинага өзүн-өзү башкарууну берүү болушу керек болчу [4. 213-219 бб].

Бул документтин жарыяланышына карата реакция анын жоболорун еврей жана араб калкы тарабынан сынга алуу болду. Жөөттөрдүн нааразычылыгы иммиграцияга жана жерге ээлик кылууга карата сандык чектөөлөрдүн катаалдыгы болгон. Араб калкы, тескерисинче, бул чаралар Палестинага жөөт калкынын агымын токтото албайт деп ишенишкен жана ушундан улам аларды катуулатуу керек болчу.

1947-жылы Улуу британия бул маселе үчүн жоопкерчиликти БУУнун компетенттүү талаасына өткөрүү аракетин көрдү, андан кийин Палестина аймактары үчүн күрөш эки векторго бөлүндү: Палестинадагы араб жана еврей калкынын Куралдуу күрөшү жана дүйнөлүк коомчулуктун жана БУУнун артыкчылыктары үчүн чебер күрөш. Бул контекстте жогорку деңгээлдеги келишимдерди түзүүгө бир нече жолу аракет жасалды, бирок алар эч кандай натыйжа берген жок.

Ошентип, Израил мамлекети жарыяланган учурда, Жакынкы Чыгыш кризиси тараптардын позицияларынын келишпестиги менен мүнөздөлгөн.

Бир жагынан, Араб калкы Палестинаны өз мекени деп эсептешкен жана башка жагынан жөөттөрдүн иммиграциясынын өсүшүн каалабагандыктан, жөөттөр Палестинанын аймагында өздөрүнүн улуттук очогуна ээ болууну каалашкан.

Эгер алгач сионисттик кыймылдын лидерлери жана Палестинанын араб мекемеси жок дегенде көз ирмемдик альянстарга кызыкдар болсо, Улуу Британиянын кетиши менен абал дагы орду толгус мүнөзгө ээ боло баштаган.

Колдонулган адабияттар

1. Жаботинский, В. Избранное / В. Жаботинский. – Иерусалим: Библиотека Алия, 1990. – 442 с.
2. Колобов, А.О., Хохлышева О.О. и др. Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт. Монография в 2-х томах. (Т. 1 - Закономерности и особенности развития, Т. 2 – Документы / А.О. Колобов. – Нижний Новгород: ИСИ ННГУ; Изд-во АГПИ, 2008.
3. Перес, Ш. Новый Ближний Восток: пер. с англ. / Ш. Перес; Ш. Перес совместно с А. Наор; предисл. А.Е. Бовина. – М.: Прогресс, 1994. – 240 с.
4. Рыжов, И.В., Золина Д.М., Интяков А.А. Роль ведущих европейских держав в процессе урегулирования ближневосточного конфликта / И.В. Рыжов // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. 2008. № 5. С. 213-219.
5. Шевелёв, Д.Л. Соглашение Сайкса – Пико в современной ближневосточной политике / Д.Л. Шевелёв // Актуальные проблемы международных отношений и глобального развития: сб. науч. ст. Вып. 2 / сост. Е. А. Достанко; редкол.: А. М. Байчоров (гл. ред.) [и др.]. — Минск: БГУ, 2014. — 208 с.
6. Шевелёва, М. В. Палестино-израильские переговоры о постоянном статусе: проблема Иерусалима / М. В. Шевелёва // Історичні і політологічні дослідження: науковий журнал (Донецьк). — 2004. — № 4 (22). — С. 186—195.
7. Эпштейн, А.Д. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. / А.Д. Эпштейн. – Киев, 2003.

8. Эпштейн, А.Д., Варшавер Е. В диалоге с врагом: переговоры об освобождении израильских граждан, захваченных палестинскими и ливанскими боевыми организациями. / А.Д. Эпштейн. – М., Институт Ближнего Востока, 2012.
9. Эпштейн, А. Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо- израильских отношений. Том II. Эпоха дипломатии: сорок лет «борьбы за мир», 1974-2014. М.: Институт Ближнего Востока / Мосты культуры, 2014. - 328 с.
10. Camp David Accords; September 17, 1978 [Электронный ресурс]. — 2008. — Режим доступа: https://avalon.law.yale.edu/20th_century/campdav.asp. Дата доступа: 01.04.2020.
11. Абдуганиев, А. А. Иерусалим жана тарыхый Палестинадагы конфессионалдык алакалардагы маселелер: тарыхый-укуктук анализ / А. А. Абдуганиев, Э. М. Эркебаев // Чыгыш таануунун маселелери. – 2024. – No. 2. – P. 1-12. – DOI 10.52754/16948653_2024_2_1. – EDN GNWRRN.